

ROBERT SAK¹, JAROSŁAW SAK²

Eustachy Michał Sawicki herbu Lubicz (1863-1927) – miejski i powiatowy lekarz w Biłgoraju w latach 1892-1919

Eustachy Michał Sawicki, coat of arms Lubicz (1863-1927) – City and District Doctor in Biłgoraj in the Years 1892-1919

¹Prywatna praktyka lekarska, Warszawa

²Zakład Nauk Humanistycznych i Medycyny Społecznej, Katedra Psychospołecznych Aspektów Medycyny, Uniwersytet Medyczny w Lublinie, e-mail: jaroslawsak@umlub.pl

Słowa kluczowe: Eustachy Michał Sawicki, lekarz miejski, lekarz powiatowy, Biłgoraj, wojna rosyjsko-japońska, I wojna światowa, Witold Chodźko, Andrzej Józwiakowski

Key words: Eustachy Michał Sawicki, city doctor, district doctor, Biłgoraj, Russo-Japanese War, World War I, Witold Chodźko, Andrzej Józwiakowski

Streszczenie

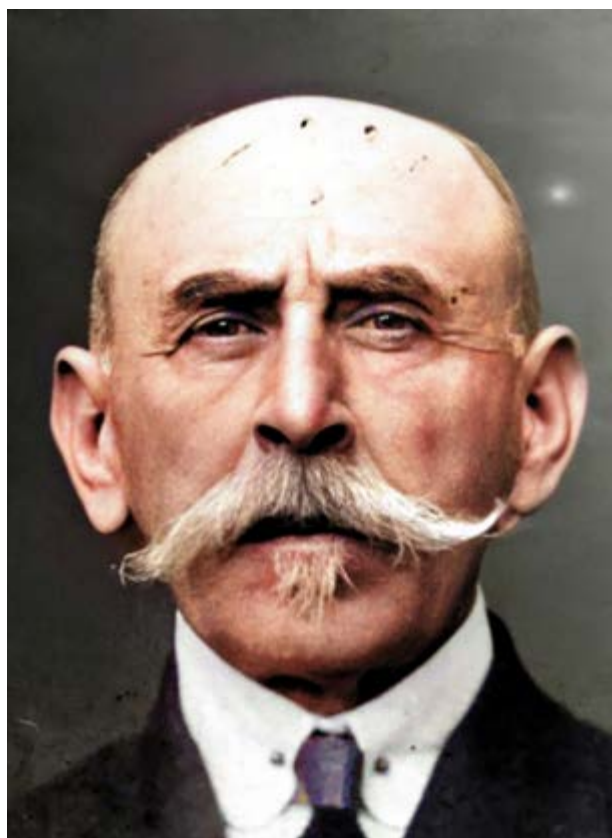
Artykuł przedstawia postać doktora Eustachego Michała Sawickiego herbu Lubicz (1863-1927), absolwenta Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Przez większą część życia zawodowego był on związany z Biłgorajem, gdzie prowadził prywatną praktykę lekarską, jak również pełnił funkcje lekarza miejskiego i powiatowego. Dwukrotnie był powoływany do służby w armii carskiej – podczas wojny rosyjsko-japońskiej oraz w czasie I wojny światowej. W ostatnich latach życia był związany z Ordynacją Zamojską – kierował szpitalem ordynackim w Zwierzyńcu.

Summary

The article presents the figure of doctor Eustachy Michał Sawicki, Lubicz coat of arms (1863-1927), a graduate of the Faculty of Medicine at the University of Warsaw. He lived and worked in Biłgoraj for most of his professional life, where he ran a private medical practice, as well as he was a city and a district doctor. He was called up to serve in the Tsar's army twice - during the Russo-Japanese War and during World War I. He was associated with the Zamoyski ordinance in the last years of his life - he was in charge of the Ordynacki Hospital in Zwierzyńcu.

Zasadniczym celem autorów artykułu było przedstawienie postaci mało znanego lekarza prowincjonalnego doktora Sawickiego, którego 160. rocznica urodzin przypada w roku 2023 i pokrywa się z rocznicą wybuchu powstania styczniowego. W analizach historycznych wykorzystano przede wszystkim dokumenty źródłowe oraz dane zgromadzone w bazach genealogicznych. Dodatkowym celem stało się rozwinięcie informacji oraz sprostowanie błędów i nieścisłości zawartych w „Słowniku lekarzy polskich XIX wieku” Piotra Szarejki pod hasłem „Sawicki Eustachy Michał (1863-1927)” [1]. Autorzy artykułu wykorzystali materiały z archiwum rodzinnego i zgromadzone dane z własnego drzewa genealogicznego – doktor Sawicki był bratem ich prapradziadka Aleksandra Sawickiego.

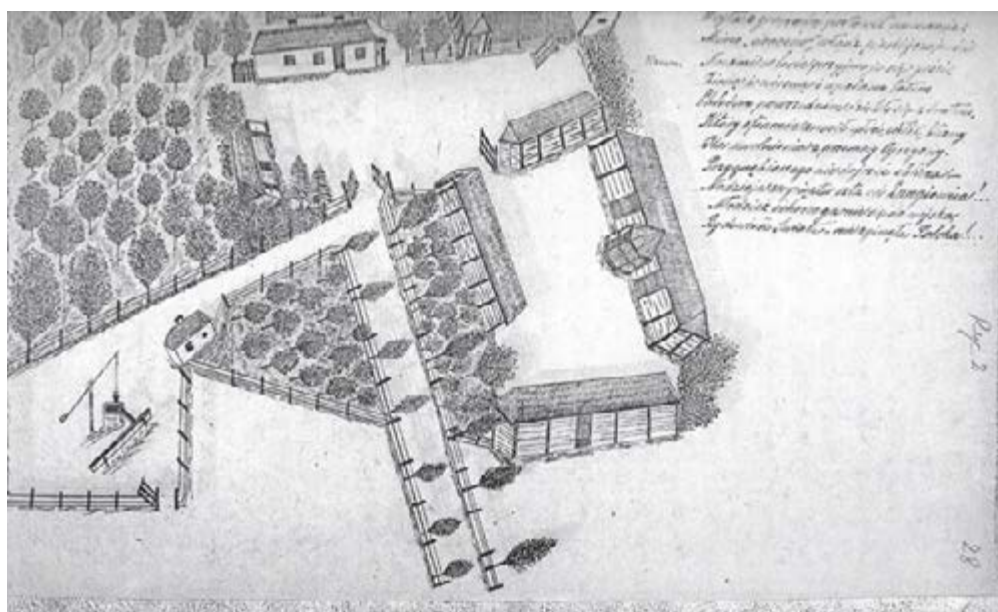
Eustachy Michał Sawicki urodził się 20 września 1863 roku w Siemierzu na Lubelszczyźnie. Był najmłodszym dzieckiem Wincentego Piotra Sawickiego (1802-1878) – właściciela folwarku w Siemierzu nieopodal Woźuczyna, szlachcica herbu Lubicz oraz Zofii z Zakrzewskich herbu Jastrzębiec (1822-1883) – siostry ówczesnego proboszcza parafii Woźuczyn Aleksandra Zakrzewskiego (1804-1868). Eustachy miał pięcioro rodzeństwa – dwie siostry: Walerię Mariannę Nowicką (1847-1906), Walentynę Kazimierę Kwiatkowską (1850-?) oraz trzech braci: Aleksandra Sawickiego (1852-1934), Hipolita Sawickiego (1856-1927) i Franciszka Sawickiego (1859-1944) [2]. Czas narodzin Eustachego przypadł na koniec pierwszej fazy powstania styczniowego, w której inicjatywa należała jeszcze do powstańców. Powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie utraciło pierwotny rozmach po klęsce oddziału gen. Michała Heydenreicha „Kruka” (1831-1886) pod Fajstławicami, niespełna miesiąc przed narodzinami

Ryc. 2. Eustachy Michał Sawicki h. Lubicz (1863-1927).

Źródło: fotografia ze zbiorów własnych Autorów.

Eustachego. Czas po upadku powstania miał istotny wpływ na losy rodziny Sawickich, która podobnie jak inni posiadacze ziemscy musieli zmagać się z wieloma trudnościami ekonomicznymi i społecznymi prokurowanymi przez Imperium Rosyjskie. Ojciec Eustachego – Wincenty Sawicki za pomoc udzielaną powstańcom styczniowym otrzymał bardzo wysoką karę finanso-

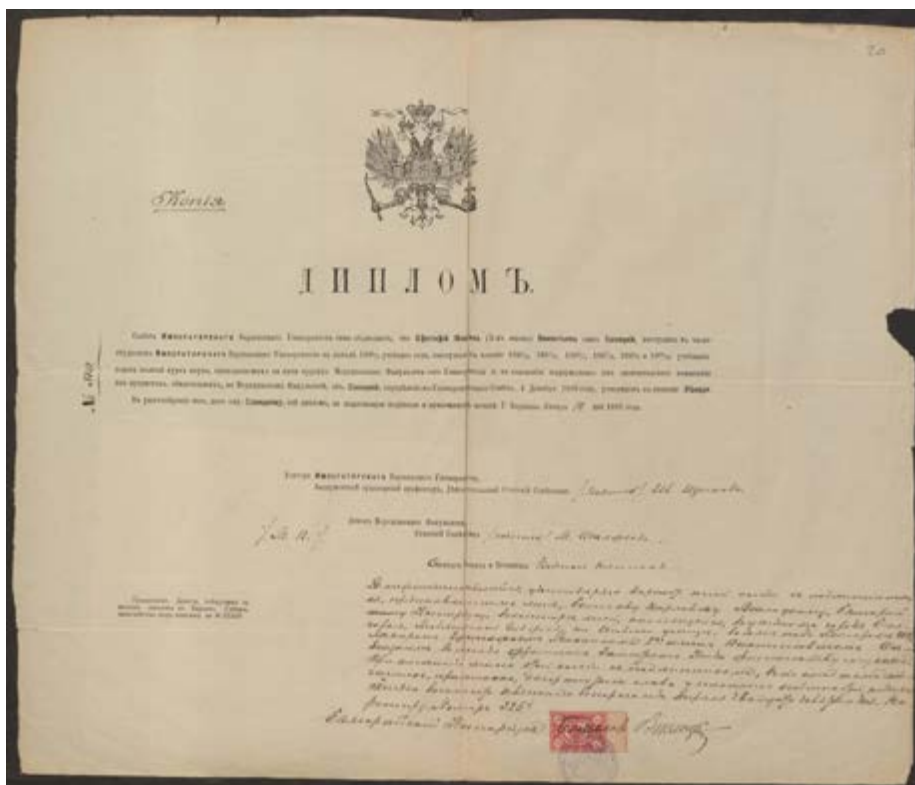

Ryc. 1. Folwark w Siemierzu w 1861 roku,

źródło: Sawicki A. *Zaścianek*.

Powstanie Styczniowe w folwarku siemierskim opisane prozą i wierszem.

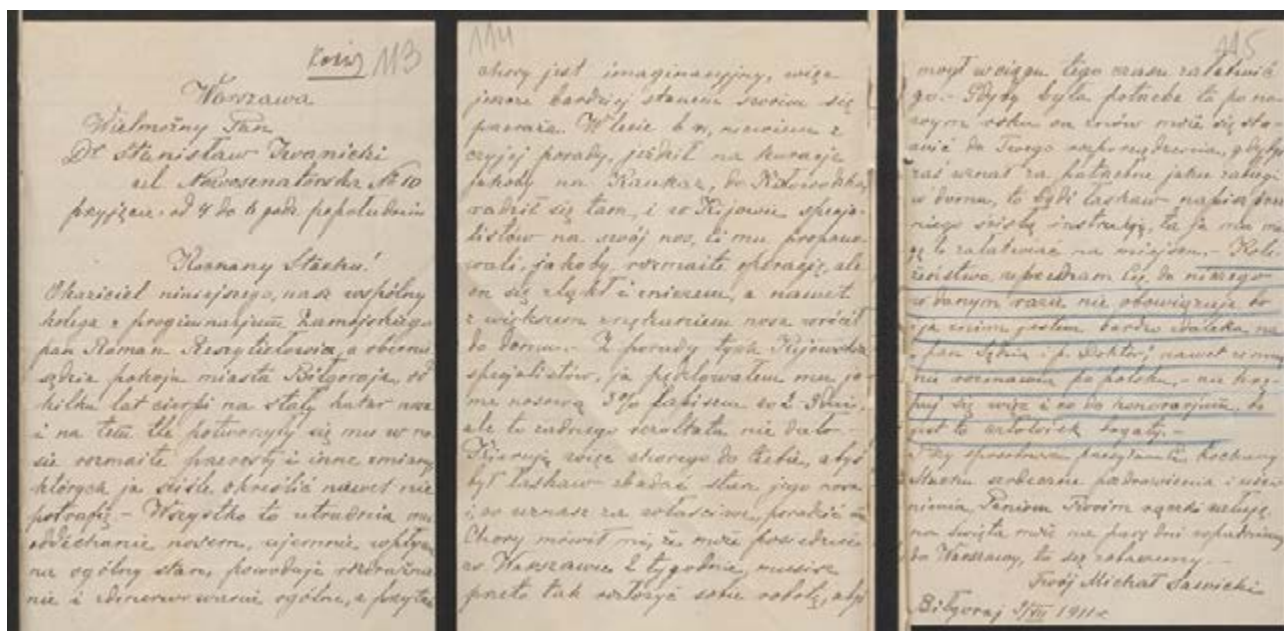
Rękopis z ilustracjami w posiadaniu rodziny.

Ryc. 3. Dyplom lekarza Uniwersytetu Warszawskiego z 1891 roku.
Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3,5/1573.

wą w wysokości 2000 rubli, unikając jednak zesłania na Sybir. Kara była bardzo dolegliwa w aspekcie ekonomicznym – dla porównania – roczny dochód rosyjskiego prezydenta Warszawy Sokratesa Starynkiewicza wynosił 3750 rubli. Historia zrywu powstańczego roku 1863 była obecna w świadomości rodziny Eustachego. Jego starszy brat Aleksander, wspomnienia, między innymi z okresu poprzedzającego zryw narodowy i okresu powstańczego, zawarł w niepublikowanym dziele, o charakterze pamiętnikarskim „Zaścianek. Powstanie Styczniowe w folwarku siemierskim opisane prozą i wierszem” [3]. Z pamiętnika Aleksandra, w tworzeniu, którego posiłkował się zapewne późniejszymi przekazami ustnymi swoich rodziców, możemy się dowiedzieć, zarówno o szczegółach dotyczących posiadłości ziemskiej (załączony szkic folwarku, Ryc. 1), jak i tego, że u rodziny Sawickich stałą guwernantką była panna Antonina wykształcona na pensji pani Reder w Radomiu. Można, zatem wnosić, że początki edukacji Eustachego Sawickiego były związane z opieką guwernantką w Siemierzu, która przygotowała go do podjęcia nauki w 1873 roku w progimnazjum męskim w Zamościu. Następnie naukę kontynuował w gimnazjum w Warszawie otrzymując świadectwo dojrzałości. Trudno jest jednoznacznie wskazać czynniki, które wpłynęły na decyzję Eustachego o podjęciu studiów medycznych. Być może wpływ na to miały wcześniejsze obserwacje problemów zdrowotnych osób, z którymi,

na co dzień przebywał, być może problemy zdrowotne i śmierć rodziców: ojca stracił w wieku lat 15, a pięć lat później, w roku 1883, zmarła jego matka. W następnym roku podjął studia na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W rodzinie Sawickich nie było wcześniej lekarzy, natomiast brat Eustachego – Franciszek był aptekarzem. Eustachy Michał Sawicki studia lekarskie ukończył w dniu 4 grudnia 1890 roku. Po uzyskaniu dyplomu lekarza dnia 14 stycznia 1891 roku (Ryc. 2, 3) powrócił na Lubelszczyznę. Zgodnie z zarządzeniem naczelnika Guberni Lubelskiej – 11 sierpnia 1892 roku objął stanowisko lekarza miejskiego w Biłgoraju. Obecnie w piśmiennictwie naukowym można odnaleźć informacje o prawnej obligacji miast gubernialnych po 1867 roku do utrzymania lekarza miejskiego, do którego zadań należało: wykonywanie sekcji zwłok, wydawanie orzeczeń z zakresu medycyny sądowej, comiesięczne kontrolowanie rzeźników i piekarzy a nawet – na wniosek policji – uczestnictwo w nadzorze prostytucji i ekshumacji zwłok. [4] Znacznie trudniej jest jednak odnaleźć informacje dotyczące działalności lekarzy miejskich w mniejszych miejscowościach Lubelszczyzny w ostatnich trzech dekadach XIX wieku. W lutym 1896 roku doktor Sawicki został odznaczony medalem upamiętniającym panowanie cara Aleksandra III (1881-1894), za którego rządów został on mianowany lekarzem miejskim w Biłgoraju [5]. W dniu 9 stycznia 1900 roku zawarł związek małżeński z Anną

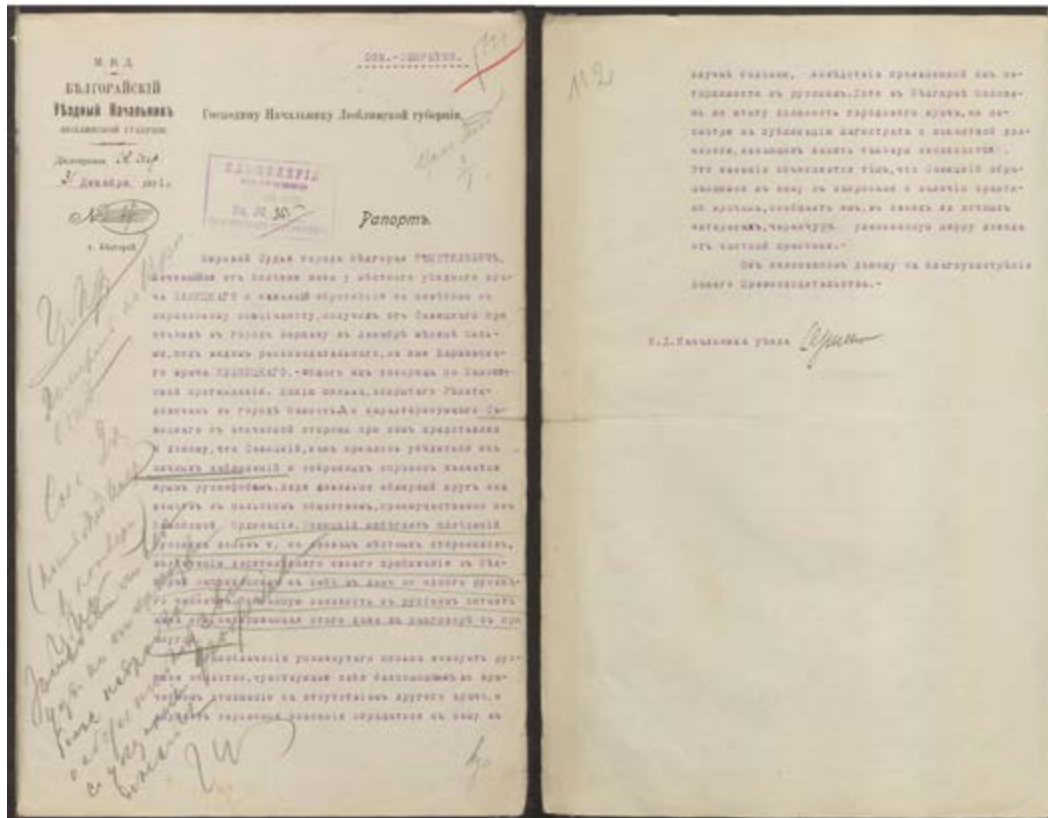
Ryc. 4. List Dra Sawickiego z dnia 9 grudnia 1911 roku do swojego przyjaciela w Warszawie Doktora Stanisława Iwanickiego.

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3.5/1573.

Salomeą Gadomską (1877-1926), córką warszawskiego architekta Kazimierza Gadomskiego (1849-1928), późniejszego współprojektanta, już nieistniejącej, Hali Świętojskiej.

W czasie trwania wojny rosyjsko-japońskiej Eustachy Michał Sawicki otrzymał powołanie do służby wojskowej dnia 15 grudnia 1904 roku, a więc już w trakcie trwania działań wojennych. Służbę wojskową w 191 Drohiczyńskim Pułku Piechoty wchodzącym w skład 48 Dywizji Piechoty Imperium Rosyjskiego rozpoczął 28 grudnia 1904 roku. Pułk stacjonował w Jabłonnej pod Warszawą gdzie doktor Sawicki kierował szpitalem polowym [1]. We wrześniu 1905 roku został mianowany starszym lekarzem. Po zakończeniu działań wojennych, na krótki okres od 31 października do 9 listopada 1905 roku został odkomenderowany do służby w 181 Ostrołęckim Pułku Piechoty [5]. Do dyspozycji dowództwa 48 Dywizji Piechoty Imperium Rosyjskiego, pozostawał aż do września 1909 roku. Po zakończeniu służby w armii carskiej Eustachy Sawicki powrócił na Lubelszczyznę, gdzie w Biłgoraju prowadził własną praktykę lekarską. Świadczą o tym zachowane dokumenty, między innymi list z dnia 9 grudnia 1911 roku do kolegi z czasów warszawskich doktora Stanisława Iwanickiego (1866-1932) [6] prowadzącego praktykę lekarską przy ulicy Nowo-Senatorskiej 10 (obecnie ulica Moliera). W liście tym zwraca się on z prośbą o konsultację medyczną pacjenta, którym jest jego dawny kolega z progimnazjum w Zamościu, obecnie pełniący funkcję sędziego pokoju w Biłgoraju. List ten

stanowi znakomite świadectwo ówczesnych obyczajów i standardów w relacjach między lekarskich oraz lekarz – pacjent. Warto zacytować fragment tego listu polecającego, w którym między innymi charakteryzuje swoje relacje z pacjentem [zachowano pisownię oryginalną]: „Kochany Stasiu! Okaziciel niniejszego, nasz wspólny kolega z progimnazjum Zamojskiego pan Roman Rzeszyteliowicz, a obecnie sędzia pokoju miasta Biłgoraja, od kilku lat cierpi na stały katar nosa i na tem tle potworzyły się mu w nosie rozmaite przerosty i inne zmiany, których ja ściśle określić nawet nie potrafię. [...] Z porady tych Kijowskich specjalistów, ja pędzlowałem mu jamę nosową 3% lapisem co 2-3 dni, ale to żadnego rezultatu nie dało. Kieruję więc chorego do Ciebie, abys był łaskaw zbadać stan jego nosa i, co uznasz za właściwe, poradzić mu. [...] Gdyby była potrzeba to po nowym roku on znów może się stawić do Twego rozporządzenia, gdybyś zaś uznał za potrzebne jakie zabiegi w domu, to bądź łaskaw napisz przez niego ścisłą instrukcję, to ja mu mogę to załatwić na miejscu. Koleżeństwo, uprzedzam Cię, do niczego w danym razie nie obowiązuje, bo i ja nim jestem bardzo zdaleka na „pan Sędzia i p. Doktor”, nawet ze mną nie rozmawia po polsku, nie krępuj się więc i co do honorarium, bo jest to człowiek bogaty.” [5] (Ryc. 4) Współczesnemu Czytelnikowi zacytowany fragment listu autorstwa doktora Sawickiego może wydawać się nieco kontrowersyjny. Relacje z pacjentami deklarującymi narodowość rosyjską lub funkcjonariuszami instytucji Imperium Rosyjskiego posiadały jednak charakter szczególny. Na pod-

Ryc. 5. Raport ściśle tajny z dnia 31 grudnia 1911 r., Nr 27 miasto Biłgoraj, Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta osobowe Michała Eustachego Sawickiego, sygn. akt 1570, str. 111-112.

stawie zachowanych dokumentów należy stwierdzić, że Eustachy Michał Sawicki był osobą inwigilowaną przez osoby wierne Rosji Carskiej. Osobisty list polecający zaadresowany do rąk własnych doktora Stanisława Iwanickiego stał się przedmiotem donosu p.o. naczelnika powiatu biłgorajskiego do Naczelnika guberni lubelskiej z dnia 31 grudnia 1911 r., którego treść (fragmentarycznie tylko cytowanego przez P. Szarejkę [1]) warto w całości przytoczyć:

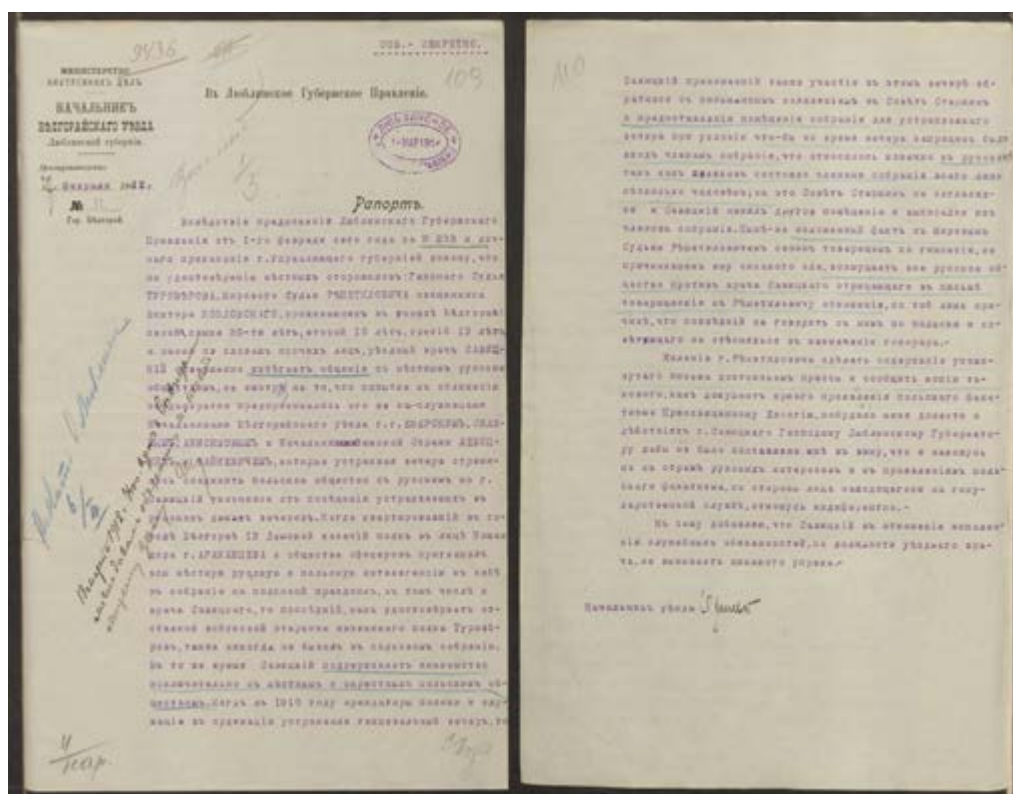
„Sędzia pokoju miasta Biłgoraj Reszetiłowicz, który leczył chorobę nosa u miejscowego lekarza powiatowego Sawickiego i zażyczył sobie, aby poprosić o konsultację warszawskiego specjalistę, otrzymał od Sawickiego przy wyjeździe do Warszawy w grudniu list, pod pozorem polecającego, na nazwisko warszawskiego lekarza Iwanickiego – wspólnego ich kolegi z czasów zamojskiego progimnazjum. Kopię listu, który został otwarty przez Reszetiłowicza w mieście Zamość i charakteryzującego Sawickiego od strony etycznej niniejszym przedkładam i donoszę, iż Sawicki, jak można było przekonać się na podstawie osobistych obserwacji i zebranych zeznań, jest rusofobem. Mając dość obszerny krąg znajomych wśród społeczności polskiej, przeważnie z ordynacji zamojskiej, Sawicki unika wizyt w rosyjskich domach i, zgodnie ze słowami miejscowych stróżów, w ciągu dziesięciu lat swojego pobytu w Biłgoraju

nie zaprosił do swojego domu ani jednego Rosjanina. Szczególną nienawiść do Rosjan żywi jego żona, która nie ukrywa tego nawet w rozmowach ze służącymi.

Ujawnienie treści wspomnianego listu martwi społeczność rosyjską, która czuje się bezradna w kwestii opieki lekarskiej z uwagi na brak innego lekarza, i ma wielkie obawy przed zgłaszaniem się do niego [czyt. Sawickiego] w przypadku choroby z powodu przejawianej przez niego nietolerancji w stosunku do Rosjan. Choć w Biłgoraju zgodnie z przepisami powinno być stanowisko lekarza miejskiego, ale pomimo opublikowania ogłoszenia przez urząd miasta o wakacie na tym stanowisku, chętnych do objęcia jego nie było. Taki stan rzeczy tłumaczy się tym, że Sawicki informuje osoby zgłaszające się do niego z zapytaniem o praktykę lekarską, we własnych interesach, o zaniżonych dochodach z prywatnej praktyki.

O powyższym donoszę w celu rozpatrzenia sprawy przez Waszą Ekszelencję.” [7] (Ryc. 5)

Fakt inwigilacji doktora Sawickiego staje się jeszcze bardziej oczywisty po przeanalizowaniu kolejnego donosu-raportu sporządzonego niespełna dwa miesiące później – w dniu 27 lutego 1912 r. którego treść również warto przytoczyć: „Na wniosek Rządu Gubernialnego Lubelskiego z dnia 1-go lutego tego roku

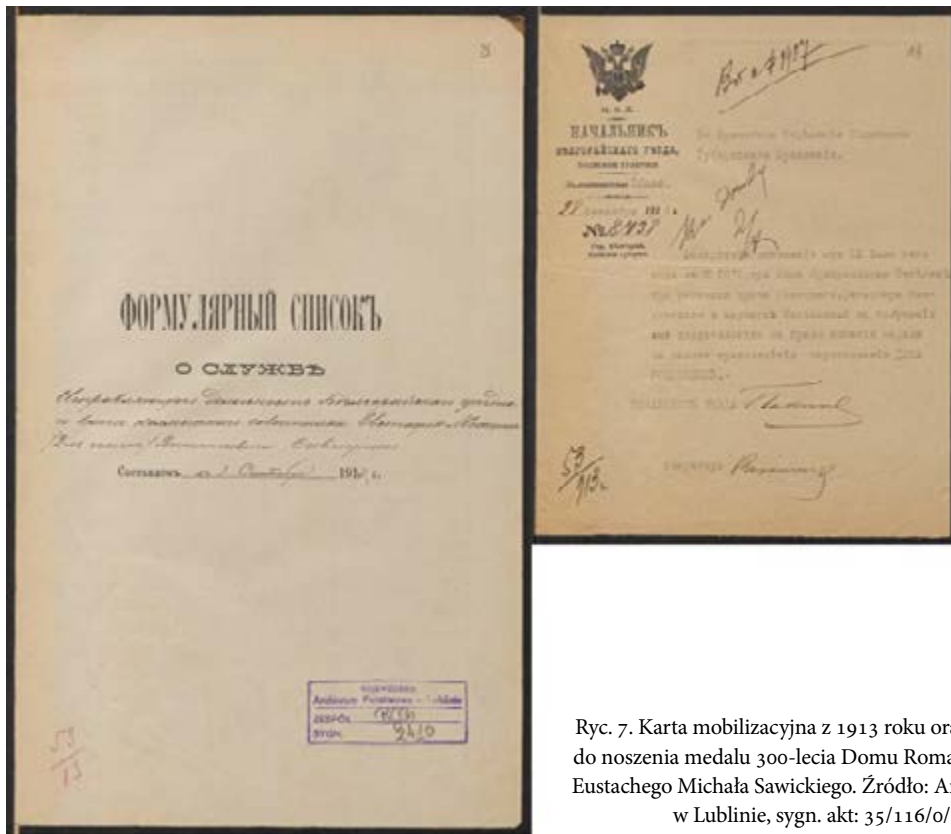

Ryc. 6. Raport ściśle tajny z dnia 27 lutego 1912 r., Nr 32, miasto Biłgoraj, Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta osobowe Michała Eustachego Sawickiego, sygn. akt 1570, str. 109-110.

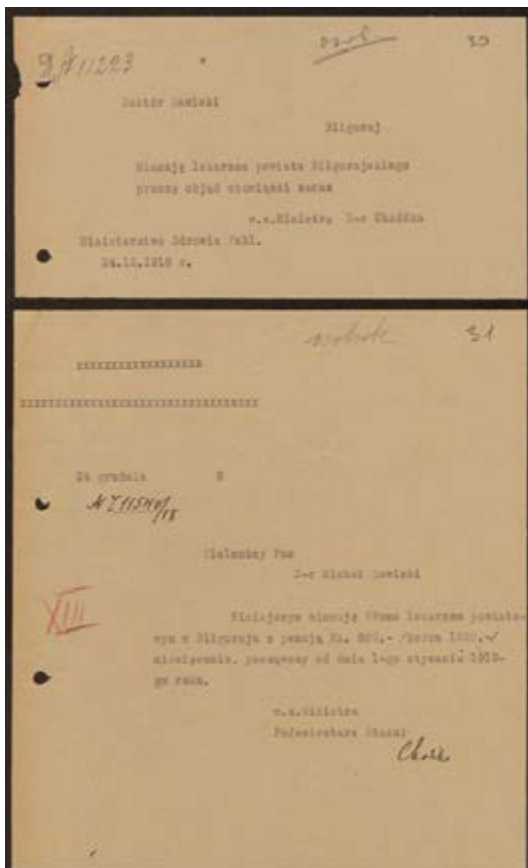
pod nr 233 oraz osobistego polecenia Zarządcy guberni donoszą, iż według zeznań miejscowych stróży: sędziego gminnego Turowierowa, sędziego pokoju Reszeliłowicza, kapłana Wiktora Kozłowskiego, mieszkających w mieście Biłgoraj, pierwszego lat ponad 30 [na służbie], drugiego 10, trzeciego 13, jak również według słów innych osób, lekarz powiatowy Sawicki zupełnie unika kontaktu z miejscową rosyjską społecznością pomimo tego, iż próby nawiązania kontaktu z nim niejednokrotnie były podejmowane przez urzędników powiatu biłgorajskiego: Jezierskiego, Silinego, Anisimowa oraz naczelników straży ziemskiej: Lewickiego i Bajkiewiczza, którzy, urządzając wieczorne spotkania, dążyli do pojednania społeczności polskiej z rosyjską, ale Sawicki unikał obecności na urządzanych w rosyjskich domach wieczorach. Kiedy stacjonujący w mieście Biłgoraj 13 Doński Pułk Kozacki, reprezentowany przez dowódcę Arkancewa i społeczność oficerów zapraszała całą miejscową rosyjską i polską inteligencję do siebie na zgromadzenie z okazji święta pułku, w tym również lekarza Sawickiego, to ten ostatni, jak zeznał emerytowany starszy sierżant wspomnianego pułku Turowierow, nigdy nie był na takich zgromadzeniach pułku. Tymczasem Sawicki utrzymuje stosunki wyłącznie z miejscową i okoliczną społecznością polską. Kiedy to w roku 1910 dzierżawcy Polacy i urzędnicy w or-

dynacji urządzali wieczór taneczny, to Sawicki, który również później uczestniczył w tym wieczorze, zwrócił się z pisemnym wnioskiem do Rady Starszyny o udostępnienie pomieszczenia zgromadzenia dla urządzanego wieczoru pod warunkiem, że podczas wieczoru zabroniony będzie wstęp członkom zgromadzenia, co, rzecz jasna, dotyczyło Rosjan, ponieważ Polaków, będących członkami zgromadzenia, było zaledwie kilka osób; na co Rada Starszyny nie zgodziła się i Sawicki wynajął inne pomieszczenie i zrezygnował z członkostwa w zgromadzeniu. Obecnie też zaistniała sytuacja związana z sędzią pokoju Reszeliłowiczem, jego kolegą z gimnazjum, który żadnej krzywdy mu nie wyrządził, a która to sytuacja podburza całą rosyjską społeczność przeciwko lekarzowi Sawickiemu zaprzeczającemu w liście towarzyskim stosunkom z Reszeliłowiczem z tego powodu, iż ten ostatni nie rozmawia z nim po polsku, i radzącemu innym nie mieć skrupułów przy ustalaniu z nim honorarium.

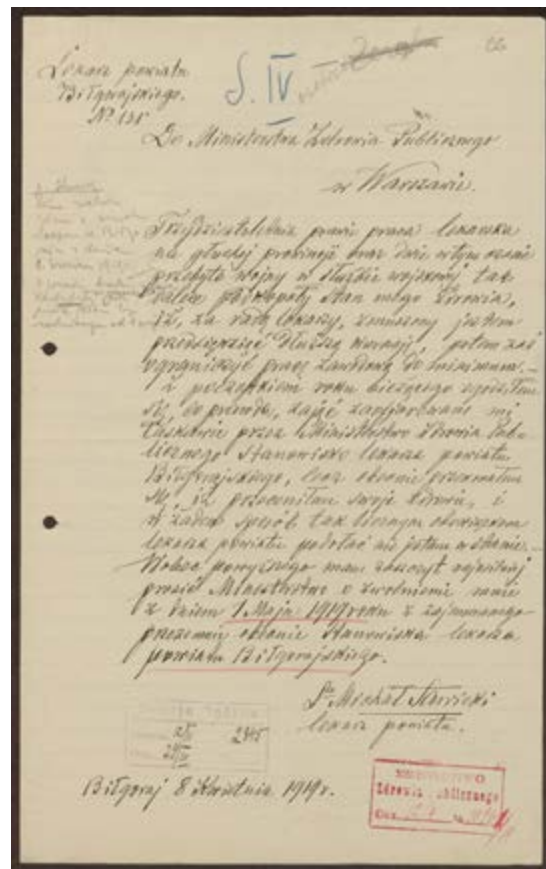
Chęć Reszeliłowicza, aby uczynić treść wspomnianego listu dostępną dla prasy i przekazać kopię listu jako dokumentu potwierdzającego jaskrawy przejaw polskiego fanatyzmu Przewielebnemu Eulogiuszowi, skłoniło mnie do złożenia doniesienia o działaniach Sawickiego do Pana Gubernatora Lubelskiego, aby nie zarzucano mi, że nie stoję na straży rosyjskich interesów

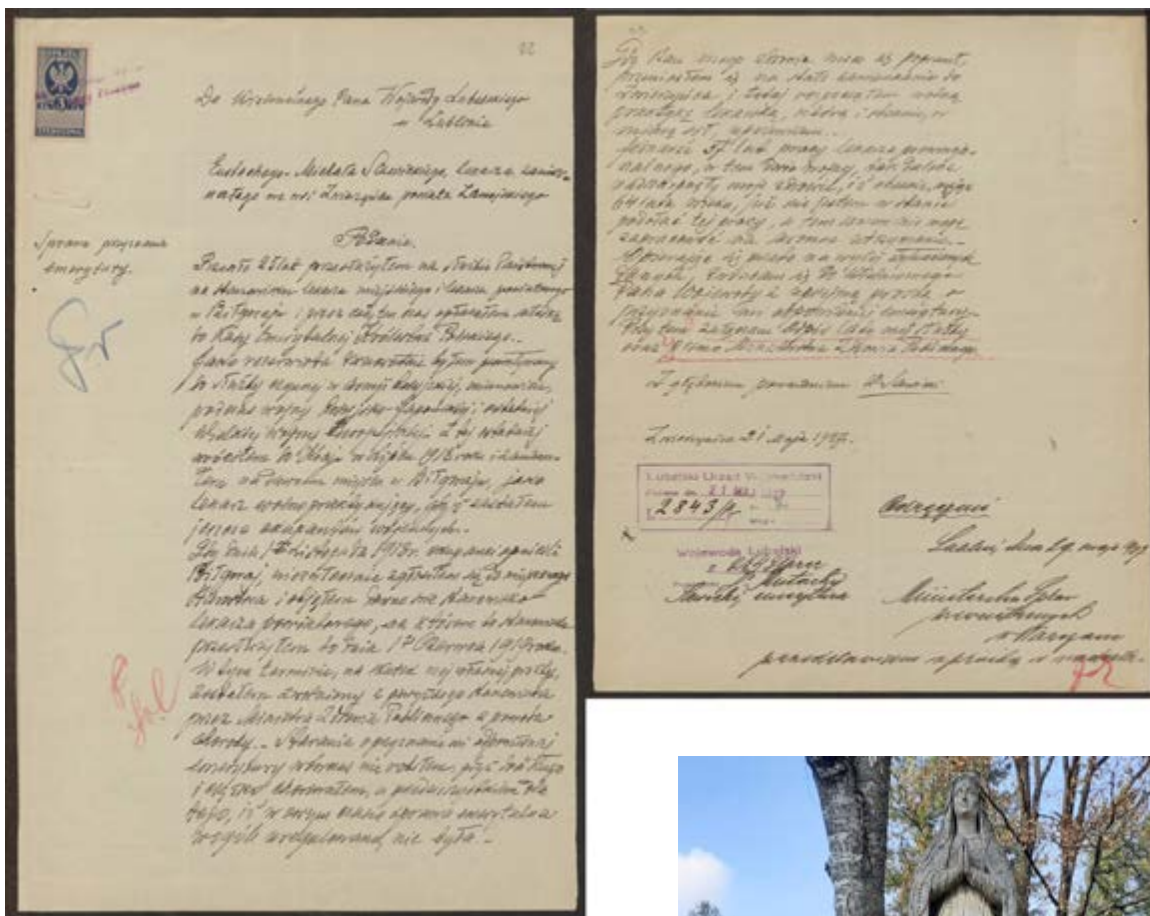
Ryc. 7. Karta mobilizacyjna z 1913 roku oraz przyznanie prawa do noszenia medalu 300-lecia Domu Romanowych dla doktora Eustachego Michała Sawickiego. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3.5/1573.

Ryc. 8. Mianowanie na stanowisko lekarza powiatowego w Biłgoraju przez Podsekretarza Stanu Dra Witolda Chodźko z dnia 24 grudnia 1918 roku. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3.5/1573.

Ryc. 9. Prośba o zwolnienie z wykonywania obowiązków lekarza powiatowego z dnia 8 kwietnia 1919 roku. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3.5/1573.

Ryc. 10. Podanie do Wojewody Lubelskiego w sprawie przyznania emerytury z dnia 21 maja 1927 roku. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn.. akt: 35/403/o/1.1/1797.

Ryc. 11. Nekrolog oraz podziękowanie rodziny Eustachego Michała Sawickiego w Kurjerze Warszawskim, nr: 277 i 280, 9 i 12 października 1927 rok.

Ryc. 12. Grobowiec Anny i Eustachego Michała Sawickich na cmentarzu w Zwierzyncu. Fot. Robert Sak.

i do przejawiania polskiego fanatyzmu, ze strony osoby będącej na służbie państwowej, odnoszę się obojętnie.

Dodam, że Sawicki w odniesieniu do wykonywania obowiązków służbowych na stanowisku lekarza powiatowego nie wzbudza żadnych zastrzeżeń.”[8] (Ryc. 6)

Przytoczone tłumaczenia ściśle tajnych raportów charakteryzują relacje Eustachego Michała Sawickiego ze społecznością rosyjską, a jednocześnie stanowią świadectwo ówczesnych problemów, z jakimi mierzyć się musieli Polacy zamieszkujący niewielkie społeczności prowincjonalne i koegzystujący z napływową ludnością rosyjską. Analizując losy rodziny Sawickich, warto dodać, że 70 lat później podobnej inwigilacji ze strony władz PRL zostanie poddany prawnuk brata doktora Sawickiego – Aleksandra, Andrzej Józwiakowski (1932-2021), znakomity chirurg i współorganizator struktur „Solidarności” w placówkach służby zdrowia na Lubelszczyźnie, internowany w okresie stanu wojennego [9,10]. Nieco po upływie roku od drugiego z cytowanych donosów, we wrześniu 1913 roku, Eustachy Sawicki ponownie został wezwany do dyspozycji armii carskiej, jako lekarz przeznaczony do pracy w wojskowym szpitalu polowym guberni chełmskiej (Ryc. 7). Warto zauważyć, że gubernię chełmską utworzono na mocy rუსyfikacyjnej ustawy z dnia 6 lipca 1912 roku przez odłączenie od Królestwa Polskiego (Kraju Przywiślańskiego) części guberni siedleckiej i lubelskiej. Obejmowała ona swoim zasięgiem terytorialnym między innymi również powiat i miasto Biłgoraj [11]. Eustachy Michał Sawicki w dniu 26 lipca 1914 roku rozpoczął pracę w szpitalu polowym, jako starszy lekarz. We wrześniu 1914 roku otrzymał prawo do noszenia medalu 300-lecia Domu Romanowych – prawo to było przyznawane wtedy dosyć powszechnie żołnierzom służącym w armii carskiej (Ryc. 7). Z zachowanych dokumentów archiwalnych wynika, że szpital polowy, w którym pracował doktor Sawicki 1916 roku znajdował się w składzie 52 Zapasowego Batalionu Piechoty na froncie zachodnim [5]. W trakcie służby wojskowej został najpierw awansowany na starszego lekarza batalionu, a następnie, w sierpniu 1916 roku, na starszego lekarza pułku. Służbę lekarsko-wojskową podczas I wojny światowej zakończył w armii carskiej w lipcu 1918 roku powracając do Biłgoraja. W listopadzie 1918 roku oddał się do dyspozycji starostwa podejmując wcześniej pełnione obowiązki lekarza miejskiego.

Jednym ze skutków I wojny światowej było wytworzenie się nowego porządku społeczno-politycznego na mapie Europy. Polska w 1918 roku odzyskała swoją tożsamość i niezależność polityczną. Państwo Polskie po wielu latach zniewolenia stanęło przed ogromnymi

wyzwaniami organizacyjnymi, także w zakresie opieki zdrowotnej. Już w dniu 4 kwietnia 1918 roku Rada Regencyjna Królestwa Polskiego zatwierdziła dekret o utworzeniu Ministerstwa Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy tworząc jednocześnie podstawy formalne dla organizacji władz higieniczno-szkolnych. Zatwierdzono „przepisy zapobiegawcze przeciw szerzeniu się chorób zakaźnych przez szkoły i zakłady wychowawcze” oraz rozszerzono zakres czynności p.o. lekarzy powiatowych. W zakresie działalności lekarzy powiatowych miały mieścić się: opieka nad dziećmi i matkami, w tym walka ze śmiertelnością niemowląt, działalność higieniczna w środowiskach szkolnych, miejscach pracy, miejscach zamieszkania i w więzieniach, a także nadzór nad aptekami, felczerami, akuszerkami, dentystami, działalność sądowno-lekarska, kontrola środków spożywczych, uświadamianie ludności w sprawach dotyczących zdrowotności a nawet [...] cenzurowanie polskich, względnie żydowskich gazet, co do oszukańczego zachwalania środków leczniczych i środków przeciw brzemienności, oraz ogłoszeń o godzinach przyjęć przez felczerów.” [12] Niezwykle szeroki zakres kompetencyjny lekarzy powiatowych świadczył o ogromie potrzeb zdrowotnych i istotnych problemach w zakresie polityki zdrowotnej, z jakimi musiały mierzyć się władze odrodzonego Państwa Polskiego. Ministrem Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy został mianowany przez Radę Regencyjną Dr Witold Chodźko (1875-1954). W dniu 13 grudnia 1918 roku Naczelnik Państwa Polskiego Józef Piłsudski (1867-1935) ponownie powierzył mu kierowanie tym ministerstwem w randze podsekretarza stanu [13]. Doktor Eustachy Sawicki w Wigilię Bożego Narodzenia 1918 r. został mianowany przez doktora Witolda Chodźkę lekarzem powiatowym w Biłgoraju z poleceniem niezwłocznego „objęcia obowiązków” (Ryc. 8). Wynagrodzenie na tym stanowisku miało wynosić 800 marek (1200 koron austriackich) [5]. Nawet ta zwięzła „ilustracja monetarna” pokazuje, że były to jeszcze czasy, kiedy odrodzoną Polskę w różnych aspektach należało „zszywać” z części trzech zaborów [14]. Jednak ze względu na pogarszający się stan zdrowia doktor Sawicki zmuszony był złożyć z dniem 1 maja 1919 roku rezygnację z pełnienia obowiązków lekarza powiatowego w Biłgoraju (Ryc. 9). Być może na decyzję o stosunkowo krótkim czasie pełnienia obowiązków lekarza powiatowego miała wspomniana wcześniej rozległość kompetencji i obowiązków lekarza powiatowego, skonfrontowana z problemami zdrowotnymi ludności, z jakimi musieli zmagać się lekarze. Wymienić tu należy nie tylko bakteryjne choroby zakaźne, w tym gruźlicę, ale również epidemię grypy hiszpanki, której

apogeum przypało na ziemiach polskich na lata 1918-1919 [15]. Ta właśnie choroba najprawdopodobniej przyczyniła się do śmierci jego bratanka – młodego podróżnika i fotografa Leona Sawickiego (1894-1919), w marcu 1919 roku. Czynnikiem niewymienionym w podaniu rezygnacyjnym z 1919 roku, była także choroba żony. Stale pogarszający się stan zdrowia doktora Sawickiego był konsekwencją wieloletniej służby wojskowej. O złym stanie zdrowia Eustachego Michała Sawickiego świadczą informacje zawarte, w późniejszym, napisanym przez niego już w 1927 roku, podaniu do Wojewody Lubelskiego, w sprawie przyznania emerytury [16] (Ryc. 10). Po odejściu ze stanowiska lekarza powiatowego w Biłgoraju doktor Sawicki przeniósł się do Zwierzyńca, gdzie po podreperowaniu stanu zdrowia prowadził praktykę lekarską oraz pełnił funkcję kierownika szpitala ordynackiego (Ryc. 11) [17], który funkcjonował już wcześniej od 1909 roku [18]. Eustachy Michał Sawicki był także aktywny w sferze społecznej. Przy Kole Polskiej Macierzy Szkolnej w Zwierzyńcu, w lutym 1922 roku, utworzono autonomiczną organizację odczytową pod nazwą „Koło Prelegentów”. Jej członkowie prowadzili działalność oświatową na terenie Zwierzyńca i okolicznych miejscowości powiatu zamojskiego, między innymi poprzez wygłaszanie odczytów. Jednym z pierwszych prelegentów był doktor Sawicki [19, 20]. Warto wspomnieć, że w tym czasie Zwierzyńiec i położona nieopodal Florianka stanowiły część największego majątku ziemskiego II Rzeczypospolitej i pozostawały pod zarządem XV Ordynata Maurycego Klemensa Zamojskiego (1871-1939), kandydata na prezydenta RP w 1922 roku [21]. W lutym 1926 roku zmarła ukochana żona – doktorowa Anna z Gadomskich Sawicka. W kolejnym roku – 7 października 1927 r. zmarł Eustachy Michał Sawicki. Małżonkowie są pochowani we wspólnym grobowcu na cmentarzu w Zwierzyńcu (Ryc. 12). Nie są znane żadne publikacje naukowe doktora Sawickiego. Jego działalność mieściła się w obszarze praktyki medycznej oraz przedsięwzięć organizacyjnych.

W tym miejscu należy sprostować informacje zawarte w „Słowniku lekarzy polskich XIX wieku”. Nie można potwierdzić informacji jakoby doktor Sawicki był dwukrotnie żonaty. Następujący fragment: „Pierwszą żoną była Anna Salomea, c. Kazimierza (w aktach brak nazwiska rodowego), z którą miał syna, zmarłego przed 1909. Poślubił 9 I 1900 drugą żonę Annę, c. Jana Gadomskiego, inż. Odcinkowego m. Warszawy” [1] z całą pewnością odnosi się wyłącznie do Anny Salomei Gadomskiej. Sprostowania wymaga również informacja dotycząca Stefana Józwiakowskiego (1902-1962), lekarza pracującego w Szczepieszynie, który był ojcem

Andrzeja Józwiakowskiego, ale nie był wnukiem Aleksandra Sawickiego. Wnuczką Aleksandra Sawickiego, brata Eustachego Michała Sawickiego, była małżonka Stefana Józwiakowskiego – Irena z Pawłowskich (1902-1981). Słownik podaje także nieprawidłowe brzmienie imienia prawnuka Aleksandra Sawickiego, nie jest to bowiem „[...] Aleksander, lekarz w Lublinie”, lecz wspomniany wcześniej Andrzej Józwiakowski.

Życiorys doktora Eustachego Michała Sawickiego ujawnia trudności, z jakimi mierzyć musiała się, na co dzień polska inteligencja w okresie od upadku powstania styczniowego do odzyskania przez Polskę niepodległości, a także w pierwszych latach suwerenności państwowej. Nie sposób uciec od narzucającej się konstatacji, że sposobem na przetrwanie potencjału intelektualnego i idei patriotycznych, po klęsce zrywu rewolucyjnego w 1863 roku, była partycypacja w narzucanym przez zaborcę porządku społeczno-politycznym połączona z praktyczną realizacją idei pracy organicznej dokonującej się nie tylko w miastach gubernialnych, ale także w środowiskach wiejskich i w małych miejscowościach.

Piśmiennictwo

- [1] Szarejko P. *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, T. I. Towarzystwo Lekarskie Warszawskie, Warszawa 1991, s. 493-494.
- [2] Sak *Family Tree*, MyHeritage, <https://www.myheritage.pl/site-family-tree-321107011/sak>
- [3] Sawicki A. „Zaścianek. Powstanie Styczniowe w folwarku siemierskim opisane prozą i wierszem”. Rękopis z ilustracjami w posiadaniu rodziny.
- [4] Polak A. *Polityka sanitarna Lublina po powstaniu styczniowym*. Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, Lublin. <https://teatrnn.pl/morowy-lublin/polityka-sanitarna-lublina-po-powstaniu-styczniowym/> [dostęp: 15.12.2022].
- [5] Sawicki Eustachy s. Wincentego, lekarz pow. Biłgoraj – dokumenty archiwalne. Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/116/0/3.5/1573.
- [6] Dr Stanisław Iwanicki jest wzmiankowany w *Roczniku Lekarskim Rzeczypospolitej Polskiej na 1933/34 rok*, w spisie lekarzy zmarłych w okresie od 1 lipca 1931 roku do 1 lipca 1933 roku. Według podanej informacji zmarł w Warszawie, 10 września 1932 r. Zob. Konopka S. (oprac.) *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1933/34 rok*. Biuro Propagandy Medycyny Polskiej przy Naczelnej Izbie Lekarskiej, Warszawa 1933, s. 1108.
- [7] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Naczelnik Powiatu Biłgorajskiego Guberni Lubelskiej. Sprawa ściśle tajna z dnia 31 grudnia 1911 r., Nr 27 miasto Biłgoraj, s. 111-112. Archiwum Państwowe w Lublinie,

Akta osobowe Michała Eustachego Sawickiego, sygn. akt 1570.

[8] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Naczelnik Powiatu Biłgorajskiego Guberni Lubelskiej. Ścisłe tajne, Sprawa z dnia 27 lutego 1912 r., Nr 32, miasto Biłgoraj, s. 109-110. Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta osobowe Michała Eustachego Sawickiego, sygn. akt 1570.

[9] Dąbrowski M. *Józwiakowski Andrzej*. *Encyklopedia Solidarności*. <https://encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/16465,Jozwiakowski-Andrzej.html>

[10] Józwiakowski A. *Internowanie we Włodawie i w Lublinie*. Wydawnictwo: Oficyna Wydawnicza EL-Press, Lublin 2004.

[11] Об образовании из восточных частей Люблинской и Седлецкой губерний особой Холмской губернии, с изъятием ее из управления варшавского генерал-губернатора. Высочайше утвержденный одобренный Государственным советом и Государственной думою закон, 23 июня 1912 г. 96). http://www.hrono.info/libris/stolypin/stpn1_50.html

[12] Biuletyn Dyrekcji Służby Zdrowia Publicznego Ministerstwa Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy, Warszawa, 1 lipca 1918 r., R. 1, nr. 2. Źródło: <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=14010>

[13] Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Republiki Polskiej, 16 grudnia 1918 r. Nr 230, s. 1. http://buwcd.buw.uw.edu.pl/e_zbiory/ckcp/monitor_pl/1918-12/12-230/imagepages/image1.htm

[14] W tej części Królestwa Kongresowego, która została zajęta w trakcie działań wojennych w 1915 przez armię niemiecką i austriacką wprowadzono nowe waluty: markę niemiecką na okupowanych terenach przez armię niemiecką oraz koronę austriacką (tereny okupowane przez Austro-Węgry). Marka niemiecka została zastąpiona przez markę polską w 1917 roku. Jeziński A. *Historia gospodarcza Polski*, Key Text, 2010, s. 227.

[15] Wnęk J. *Pandemia grypy hiszpanki (1918-1919) w świetle polskiej prasy*. Archiwum Historii i Filozofii Medycyny, 2014, 77, s. 16-23.

[16] Sawicki Eustachy – dokumenty archiwalne. Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. akt: 35/403/0/1.1/1797.

[17] *Eustachy Michał Sawicki – nekrolog nr 170*. Kurjer Warszawski, 1927, 9 października, nr 277, s. 19.

[18] Hajduk B. *Historia Zwierzyńca*. <https://gminazwierzyniec.pl/miejscowosc/zwierzyniec/historia-zwierzynca/>

[19] Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Akta Koła Prelegentów Macierzy Szkolnej w Zwierzyńcu, sygn. 21414, k. 11, 38.

[20] Bąk-Pitucha A. *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939*. Werset, Lublin 2016, s. 15.

[21] Orłowski R., *Ordynacja Zamojska w „Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej”*, pod red. K. Myślińskiego, Zamość 1969.